

Het ongebruikte tegoed van *Unitatis redintegratio*

Inleiding op de bijeenkomst 'Vaticanum II en het verlangen naar eenheid: De actuele betekenis van Unitatis redintegratio' van de katholieke Vereniging voor Oecumene, Utrecht 20 januari 2005

Dr. Henk Witte

In de publieke zitting ter afsluiting van de derde vergaderperiode van het Tweede Vaticaans Concilie, op 21 november 1964, werd *Unitatis redintegratio*, het decreet over het oecumenisme, samen met de dogmatische constitutie over de Kerk en het decreet over de oosterse katholieke kerken, door paus Paulus VI plechtig afgekondigd. Morgen is dat veertig jaar en twee maanden geleden. Een bijbels getal als veertig nodigt tot terugblikken, niet uit anekdotische overwegingen, maar om ons weer te binnen te brengen waar het decreet over gaat. Dan doen we ook vanavond. Wat hebben we met het decreet gedaan? Wat hebben we opgenomen en verder gebracht? Wat hebben we tot nu toe min of meer laten liggen? Ik ben gevraagd te kijken naar het ongebruikte tegoed van het decreet.

Voor ik die vraag oppak, herinner ik eerst kort aan de opzet en de inhoud van het decreet over het oecumenisme. Het bestaat uit een inleiding, drie hoofdstukken en een besluit. In de inleiding wordt kort gezegd hoe Vaticanum II het herstel van de eenheid en de oecumenische beweging ziet. Hoofdstuk I bevat principiële beschouwingen. Ze gaan over de Kerk en haar eenheid, over de relatie van andere christenen tot de katholieke Kerk en over de katholieke deelname aan de oecumenische beweging. Hoofdstuk II bespreekt de praktische beoefening van het oecumenisme. Hier komen thema's als de vernieuwing van de Kerk, innerlijke omkeer, het gebed voor de eenheid, vergroting van het begrip voor elkaar, oecumenische vorming, de theologische dialoog en onderlinge samenwerking ter sprake. Het derde hoofdstuk bevat beschouwingen over de kerken en kerkelijke gemeenschappen die, zoals dat heet in concilietaal 'van de Apostolische Stoel van Rome zijn afgescheiden'. De kerken van het Oosten en de afgescheiden Kerken en kerkelijke gemeenschappen in het Westen worden apart behandeld. De Rooms-Katholieke Kerk geeft bij monde van het concilie globaal te kennen hoe zij tegen deze kerken en kerkelijke gemeenschappen aankijkt: wat zij in hen waardeert en wat zij met het oog op herstel van de eenheid met hen wil doorspreken. Het besluit tenslotte spoort de katholieke gelovigen aan in de lijn van de geschetste uitgangspunten en aanwijzingen oecumenisch actief te worden.

Ik realiseer me dat een terugblik op *Unitatis redintegratio* plaatsvindt in een actueel oecumenisch klimaat. We bevinden ons niet meer in de enthousiasmerende vernieuwende Schwung van de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw. Oecumene lijkt een zaak geworden van passen op de plaats en soms kleine stapjes vooruit. Men signaleert een zekere verkillig in de verhouding tussen de kerken in ons land. De Rooms-Katholieke Kerk wekt bij andere kerken de indruk dat zij zich terugtrekt uit haar oecumenisch engagement, ook al noemt paus Johannes Paulus II de uitvoering van het decreet over het oecumenisme een van de pastorale prioriteiten van zijn pontificaat en vindt hij dat geen enkele christen zich mag onttrekken aan Jezus' gebed om eenheid onder zijn leerlingen.¹ Het universele karakter van de R.K. Kerk lijkt plaatselijke of landelijke vorderingen voortdurend te frustreren. Bovendien heeft er een generatiewisseling plaatsgevonden in de oecumene. Een nieuwe generatie heeft het stokje overgenomen van de dragers – kerkleiders, oecumenici, gelovigen – van veertig

¹ *Ut unum sint*, nr. 99; Jean-Paul II, 'L'œcuménisme spirituel est le cœur de tout le mouvement œcuménique, Homélie lors de la célébration liturgique de 40e anniversaire du Décret conciliaire *Unitatis redintegratio*', in *La documentation catholique* 101 (2004) 1054.

jaar geleden. Daarbij is allerminst gegarandeerd dat accenten, intenties en ervaringen voldoende in dezelfde lijn liggen. Dat is een reden te meer om *Unitatis redintegratio* te herlezen.

Ik heb, zoals gezegd, het decreet vooral gelezen vanuit de vraag welke elementen uit dit katholieke commitment met de oecumenische beweging ons kunnen inspireren en in de katholieke oecumenische inzet sterker meegenomen zouden kunnen worden. Ik wil in dit opzicht vier thema's naar voren halen: eerst hoe Vaticanum II zelf aankijkt tegen de oecumenische beweging, vervolgens hoe het concilie de kerkelijkheid van andere kerken waardeert, als derde het thema van de spirituele oecumene en tenslotte wil ik aan de hand van de visie op de viering van de Maaltijd des Heren in protestantse kerken laten zien welk vernieuwingsbeginsel Vaticanum II hanteert.

1. *De oecumenische beweging*

In het besluit van het decreet over het oecumenisme verklaart het concilie 'zich ervan bewust te zijn dat dit heilig voornemen alle christenen te verzoenen in de eenheid van de ene en enige Kerk van Christus de menselijke krachten en gaven te boven gaat' (UR 24). De plechtige inzet van deze zin met 'verklaart' (*declarat*) getuigt ervan dat het om een serieuze zaak gaat. Wij kunnen het niet alleen, zegt het concilie. De 'andere kant' doet ook mee. Oecumene is een zaak van het zichtbare en onzichtbare, van mensen en God, samen. De basis van de katholieke deelname aan de oecumenische beweging is het inzicht en de erkenning dat God hierin aan het werk is. Daarom zegt het concilie ook in het begin van het decreet dat 'de Heer der eeuwen' in de laatste tijd begonnen is bij de verdeelde christenen berouw over de verdeeldheid en verlangen naar eenheid te wekken (UR 1). In hetzelfde perspectief wordt de oecumenische beweging een 'genade van de Heilige Geest' genoemd (UR 1). De 'andere kant' doet mee. Dit betekent ook dat oecumenische activiteiten transparant voor die 'andere kant' moeten blijven, dat ze als het ware hun sacramentele waarde moeten behouden.

Nu is het opvallend dat het concilie dit initiatief van Godswege niet louter of primair in de Rooms-Katholieke Kerk situeert. Integendeel zelfs. De Heer is het begonnen 'bij de onderling verdeelde christenen', 'overal', bij 'zeer veel mensen', 'ook onder onze gescheiden broeders' (UR 1). Dat betekent dat het concilie van buiten de Rooms-Katholieke Kerk naar zichzelf kijkt en niet alleen van zichzelf uit naar de andere kerken. De kunst van dit wisselen van perspectief is een basisvoorwaarde voor oecumene. Beheersen wij die kunst nog?

Het concilie beseft ook dat de oecumenische beweging een procesmatig karakter heeft. In de inleidende beschouwing over de kerken en kerkelijke gemeenschappen in het Westen staat: 'Ofschoon de oecumenische beweging en het verlangen naar vrede met de katholieke Kerk nog niet overal tot ontwikkeling gekomen zijn, hebben wij de hoop dat het oecumenisch besef en de onderlinge waardering bij allen zullen groeien.' (UR 19) De eerste helft van deze zin gaat over andere christenen, de tweede helft over alle betrokkenen. De taal is inclusief en betreft ook katholieken. Groei naar herstel van de eenheid verloopt inderdaad volgens een bepaald proces. Elkaar leren kennen (UR 9) en oprecht naar waarde schatten (UR 4, UR 9) spelen er een rol in, zelfonderzoek (UR 7) en vernieuwing van het eigen kerkelijk leven (UR 4, UR 6) ook, evenals samen dieper doordringen in de mysteries van Christus (UR 11) en samenwerking (UR 12). Die groeicyclus maakt de Kerk niet in één keer voorgoed door. Hij moet telkens weer aangegaan worden. Bovendien verkeren de deelnemers – kerkleiders en gelovigen – in verschillende fasen van de cyclus. Soms lijkt het of telkens weer opnieuw begonnen moet worden. In zekere zin is dat ook zo. Dat hangt samen met het gegeven dat het streven naar eenheid een zaak van de kerken is en niet louter van een aantal individuen in de kerken. Veel oecumenische activiteit is derhalve een interne zaak van de kerken en betreft het van harte meekrijgen van medegelovigen in de oecumene. Verwaarlozing van dit aspect leidt

ertoe dat de oecumenische inzet van sommige leden van de geloofsgemeenschap het karakter krijgt van een alibi. Dat lijkt me niet de bedoeling van het concilie. Het noemt het herstel van de eenheid een van zijn ‘voornaamste doelstellingen’ (UR 1). spreekt alle katholieken erop aan (UR 24) en wijst niet voor niets op het belang van oecumenische vorming (UR 10).

Tenslotte wijs ik er in dit verband nog op dat de oecumenische beweging voor Vaticanum II in een zendingperspectief staat. Dat blijkt niet alleen uit de manier waarop het concilie over de verdeeldheid spreekt: een ‘ergernis voor de wereld’ (*scandalo mundi*) en schade aan de verkondiging van het Evangelie (UR 1). Het betekent ook, zoals de paus onlangs zei bij de herdenking van het decreet, dat de oecumenische en de missionaire activiteit twee wegen zijn waarlangs de Kerk haar zending in de wereld vervult en haar katholiciteit concretiseert.² Beseffen we dat voldoende, nu de opdracht tot evangelisatie in Nederland steeds duidelijker een prioriteit van de kerken wordt? Die opdracht zou ons oecumenisch actiever moeten maken.

2. De waardering van andere kerken en kerkelijke gemeenschappen

Een van de oecumenische beginselen van *Unitatis redintegratio* betreft ‘de verhouding van de gescheiden broeders tot de katholieke Kerk’ (UR 3). Hier werkt het decreet met de zogenoemde ‘elementen-theorie’. In de beroemde en veel beschreven opheffing van de exclusieve identificatie van de Rooms-Katholieke Kerk met de Kerk van Christus in *Lumen gentium* 8 (*est* werd *subsistit in*) creëerde het concilie de voorwaarden voor een positieve waardering van de ecclesialiteit van andere kerken en kerkelijke gemeenschappen. Die waardering kreeg een uitwerking in de aandacht voor ‘elementen van heiliging en waarheid’ buiten de Rooms-Katholieke Kerk (LG 8, LG 15), een benadering die in *Unitatis redintegratio* verder is uitgewerkt (UR 3; hoofdstuk III). Nu roept deze elementen-benadering al snel de kritiek op van een kwantificerende blik op andere kerken. Ze roept het beeld op van een aantal concentrische cirkels met de Rooms-Katholieke Kerk als centrum en maatstaf, waarin de mate van overeenkomst met die kerk niet alleen bepaalt hoe dicht bij of veraf andere kerken van deze kerk en van herstel van de eenheid staan, maar ook of zij door de Rooms-Katholieke Kerk als ‘kerk’ of ‘kerkelijke gemeenschap’ worden beschouwd. Met een handig rekenprogramma zou dit in een mooie grafiek weergegeven kunnen worden. Op het concilie zelf is destijds al gezegd dat deze kwantitatieve benadering van andere kerken niet klopt en dat een kwalitatieve benadering voorkeur verdient.³ Geeft het decreet over het oecumenisme aanzetten tot zo’n kwalitatieve benadering?

Ik meen iets te zien in een subtiele betekenisverruiming van de term *elementa*. Het decreet introduceert deze term in nummer 3 als *elementis seu bonis*, letterlijk vertaald ‘elementen en goederen’. De vertaling van *bona* met ‘goederen’ kan een dingmatige indruk wekken en daarmee de kwantitatieve benadering versterken. De Nederlandse vertaling van het decreet spreekt echter van ‘elementen en waarden’ en de Engelse van *endowments* (gaven). De term ‘waarden’ roept veeleer een kwalitatieve benadering op. Waarden worden ontdekt en gerealiseerd. In de realisatie leren wij de waarden kennen en tegelijkertijd vallen waarden niet samen met hun realisatie. Ze houden ten opzichte daarvan een transcendent moment, dat als zodanig ook een normatief en correctief karakter heeft ten opzichte van onze realisaties van waarden. Vroegere waarderealiseringsmomenten maken ons dat bewust. Die moeten we derhalve steeds weer in herinnering roepen en elkaar vertellen. Zulk vertellen gebeurt in gemeenschap, sticht gemeenschap, bevestigt gemeenschap. Het spreken over *bona* maakt het mogelijk andere kerken te beschouwen als waardegemeenschappen.

² Jean-Paul II, ‘L’œcuménisme spirituel’, 1055.

³ Aldus aartsbisschop Pangrazio (AS II, VI, 33) en namens 14 andere bisschoppen, onder wie mgr. Bekkers, de Franse hulpbisschop Jenny (AS II, VI, 177-180).

Men kan een bevestiging van deze interpretatie in *Unitatis redintegratio* vinden waar het decreet een opsomming geeft van deze ‘elementen of waarden’. Ze worden beschouwd als gaven van de Heilige Geest. Ze bouwen de kerk op en vitaliseren haar. Waar ze genoemd worden valt nadruk op hun innerlijk karakter en pas dan op het soms ook zichtbare ervan. Precies waar zichtbaarheid in het vizier is, valt ‘elementen’: ‘het geschreven woord van God, het leven van de genade, geloof, hoop en liefde, andere innerlijke gaven van de Heilige Geest en ook zichtbare elementen’ (UR 3). Wanneer katholieken op de juiste wijze aan de oecumene deelnemen, ‘dragen zij bij aan de verwerkelijking van de waarde van gerechtigheid en waarheid, van eendracht en samenwerking, van broederlijke gezindheid en eenheid’ (*ad bonum aequitatis et veritatis, concordiae et collaborationis, fraterni animi et unionis*) (UR 4).⁴ Het is noodzakelijk dat zij ‘de echt christelijke waarden uit het gemeenschappelijk erfgoed, die bij onze gescheiden broeders worden aangetroffen, met vreugde erkennen en hoogachten’ (UR 4). ‘Ook mag het ons niet ontgaan dat al wat de genade van de Heilige Geest in onze gescheiden broeders tot stand brengt, ook kan bijdragen tot stichting van onszelf.’ (UR 4) De benadering van andere kerken volgens een waarde-theorie blijkt tweerichtingsverkeer. Het is een manier om naar de anderen te kijken en een manier om met de ogen van de ander naar onszelf als katholieken te kijken.

3. Spirituele oecumene

Hoe dienen wij dan als rooms-katholieken met ‘onze gescheiden broeders’ om te gaan? In nummer 4 van het decreet schetst het concilie de beginselen van deze omgang. In hoofdstuk II zijn ze uitgewerkt. In beginsel gaat het om drie activiteiten of initiatieven (*activitates et incepta*). Ze kenmerken de oecumenische beweging. Allereerst: eliminatie van ‘woorden, oordelen en daden die niet naar billijkheid en waarheid stroken met de situatie van onze gescheiden broeders en daarom de onderlinge betrekkingen met hen bemoeilijken’. Vervolgens de dialoog, die op de eerste plaats bij alle betrokkenen leidt tot ‘een betere kennis en een juister beoordeling van de leer en het leven van elkaars Gemeenschap’ – ‘Gemeenschap’ staat hier in het enkelvoud en wijst op de band die kerken onderling reeds hebben – en die bovendien de basis legt voor ruimere samenwerking. Tenslotte wijst het decreet op de noodzaak van zelfbezinning. In deze zelfbezinning staat de vraag centraal of wij trouw zijn aan de wil van Christus met betrekking tot Zijn Kerk. Dit zelfonderzoek geldt als een krachtig begin van ‘het werk van vernieuwing en hervorming’. Opvallend in deze uitgangspunten is hoezeer ze ons ervan bewust maken wat wij zelf kunnen doen. Ze zeggen niet wat anderen moeten. Ze nemen verantwoordelijkheid voor het eigen aandeel.

In de rooms-katholieke oecumenische strategie, zeker van meer officieel kerkelijke zijde, wordt de laatste jaren opvallende nadruk gelegd op de zogenoemde geestelijke of spirituele oecumene.⁵ Soms wordt dat verstaan als typisch rooms-katholieke diplomatie: doorgaan en uitstellen tegelijk, en ondertussen bewerken dat de regelgeving beter wordt nageleefd. Spirituele oecumene moet mijns inziens gezien worden als nadere invulling van het zojuist genoemde oecumenisch zelfonderzoek. De gerichtheid ervan op vernieuwing en hervorming van de Kerk laat zien dat het geen louter individuele activiteit is. Zijn wij als kerk trouw aan onze roeping, is de leidende vraag (UR 6). Deze aandacht voor de roeping van de Kerk correspondeert met enkele in de verwerking van Vaticanum II haast vergeten hoofdstukken van *Lumen gentium*. In de receptie van *Lumen gentium* is de aandacht vooral

⁴ In de Nederlandse vertaling (in de uitgave van de *Constituties en decreten van het Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie* van Katholiek Archief, Amersfoort 1967) is het woord *bonum* onvertaald gebleven en de drievoudig paarsgewijze zegging losgelaten: ‘dragen zij bij tot verwerkelijking van recht en waarheid, eendracht, samenwerking en broederlijke eensgezindheid’.

⁵ Bijvoorbeeld in het Oecumenisch Directorium en in *Ut unum sint*.

uitgegaan naar de hoofdstukken I tot en met IV. Daarin gaat het over het mysterie van de Kerk, het volk van God als geheel, de hiërarchie en de leken. Hoofdstuk V en VI over de roeping tot heiligheid en over de religieuzen als geleding in de Kerk, die gestalte geeft aan deze roeping door een leven in gemeenschap volgens de evangelische raden, hebben veel minder aandacht gehad en zijn ook nauwelijks met die eerdere hoofdstukken verbonden. In het vierde hoofdstuk van *Lumen gentium* maakt het concilie zich het woord van Paulus eigen ‘God wil dat gij u heiligt’ (1 Tess 4,3) of – volgens de Nieuwe Bijbelvertaling – ‘Het is de wil van God dat u een heilig leven leidt’. Dat blijkt en moet voortdurend blijken uit vruchten van de Geest (LG 39). Het is deze lijn uit de ecclesiologie van Vaticanum II die in de oproep tot spirituele oecumene is opgenomen en uitgewerkt.

Trouw aan onze roeping betekent voor het decreet over het oecumenisme dat wat in zeden, kerkelijke discipline of formulering van de leer minder nauwkeurig bewaard is, te rechter tijd, op de juiste wijze en behoorlijk hersteld dient te worden (UR 6). Dit vraagt ommekeer van binnen (UR 7). In het licht van de noodzaak tot omkeer noemt het decreet allerlei fundamentele aspecten van een oecumenische houding. Het verlangen naar eenheid, aldus het concilie, komt voort en rijpt uit vernieuwing van mentaliteit, onthechting en royale beoefening van de liefde. Waarachtige onthechting is als eerste genoemd, echt loslaten van hechtingen. Verder wijst het decreet op het belang van nederigheid en zachtmoedigheid in het onderling dienstbetoon en van ruimhartigheid ten opzichte van anderen. Via een citaat uit het vierde hoofdstuk van de Brief aan de Efesiërs komen geduld, onderlinge support in liefde en zorg om eenheid en vrede daar nog eens bij (Ef 4,1-3). Spirituele oecumene is primair een innerlijk proces. Precies door ons te oefenen in loslaten, nederigheid, zachtmoedigheid en een koninklijke vorm van vrijgevigheid maken we innerlijk ruimte voor anderen. Een dergelijke houding blijft niet besloten in de binnenwereld, maar zal doorwerken in contacten met anderen. Soms lijkt ons feitelijk oecumenisch gedrag het tegendeel van deze houding te vertonen. Nederigheid verkeert in schreeuwerigheid, zachtmoedigheid in gedram, vrijgevigheid in zuinigheid. ‘Het moet toch kunnen ...’, ‘De bisschoppen of Rome moeten toch eens...’, roepen we dan, of we staan alleen maar op de rem. Dat is gerichtheid op ‘buiten’ en uitageren van teleurstelling of angst, terwijl een spirituele houding uitnodigt dit soort hechtingen los te laten – wat niet hetzelfde is als regelgeving dan maar braaf volgen, want ook dat is gerichtheid op een ‘buiten’.

Het decreet over het oecumenisme verwacht veel van deze geestelijke oecumene. Wij bevorderen en beoefenen de eenheid, zegt het, naarmate wij ‘zuiverder volgens het evangelie trachten te leven’ en onze *communio* met de Vader, het Woord en de Geest dieper is (UR 6).

4. Vernieuwing van de Kerk: de evaluatie van het Avondmaal als illustratie

Het is duidelijk dat bevordering van het herstel van de eenheid zonder vernieuwing en hervorming van de Kerk onmogelijk is. Dat roept de vraag op hoe het concilie tegen deze vernieuwing aankeek. In het algemeen mag gezegd worden dat het concilie gewerkt heeft met het zogenoemde beginsel van juxtapositie. Dat betekent dat het oude en het nieuwe naast elkaar geplaatst werden. Slechts bij uitzondering vervangt het nieuwe het oude. Dat wordt niet met evenzoveel woorden gezegd, maar het blijkt uit het niet vermelden van oude posities. Juxtapositie van oud en nieuw komt tot uiting in de constructie van de betreffende zinnen. Vaak is dat een constructie met een concessief bijwoord. Met een ‘Hoewel dit of dat het geval is’ wordt een standpunt dat de concilievaders bekend en vertrouwd is, gehonoreerd, en vervolgens vermeldt de hoofdzin de vernieuwingsuitspraak. Veelal correspondeert deze zinsconstructie met de verhouding tussen de minderheid en de meerderheid onder de concilievaders. Vraag is wel wat precies ‘oud’ en wat precies ‘nieuw’ is. Dan blijkt het oude vaak het bekende te zijn, dat wil zeggen datgene wat de concilievaders zich in hun opleiding

en loopbaan eigen gemaakt hadden. Dat hoeft geenszins het in kerk- en theologiehistorisch perspectief oud te zijn. De herbronning in Schrift, patristiek en hoogscholastiek in de periode vooraf en rond Vaticanum II heeft heel wat vernieuwing uit het oudkerkelijk en hoogscholastiek erfgoed opgediept. In dit licht is duidelijk dat Vaticanum II traditie met traditie vernieuwt.⁶ Zo is de oproep aan het eind van het decreet van het oecumenisme te verstaan dat oecumenische activiteit ‘geheel en al katholiek’ moet zijn, ‘dus trouw aan de waarheid, die wij van de apostelen en de vaders hebben ontvangen, in overeenstemming met het geloof dat de katholieke Kerk altijd beleden heeft, en tegelijk gericht op de volheid waarmee de Heer Zijn Lichaam in de loop der tijden wil zien toenemen’ (UR 24).

Met dit beginsel kijkt Vaticanum II naar de viering van de Maaltijd des Heren in de kerken en kerkelijke gemeenschappen in het Westen (UR 22). Dat gebeurt in een lange zin, die inderdaad zo’n ingewikkelde, zelfs dubbele hoewel-constructie (*quamvis*) te zien geeft. In de hoofdzin zegt het decreet dat de kerkelijke gemeenschappen die van ons gescheiden zijn, wanneer zij de Maaltijd van de Heer vieren, de dood en de verrijzenis van de Heer gedenken, belijden dat het leven in Christus tot uitdrukking gebracht wordt en Zijn glorievolle wederkomst verwachten. Hiermee zegt de meerderheid van de concilievaders – en het is het standpunt van het concilie als geheel geworden – dat zij de viering van de Maaltijd des Heren erkent als *signum rememorativum*, *signum demonstrativum* en *signum prognosticum*, termen bekend uit de sacramententheologie die teruggaan op Thomas van Aquino,⁷ dat wil zeggen in hun christologische (gedenken van Christus’ dood en verrijzenis), ecclesiologische (uitdrukking van de gemeenschap met Christus) en eschatologische (verwachting van Zijn komst) betekenis. Dat zegt de hoofdzin.

Deze hoofdzin gaat vergezeld van een dubbele concessieve bijzin. In de eerste wordt gezegd dat de volle eenheid, die uit het Doopsel voortvloeit, van deze gemeenschappen met ons ontbreekt. In de twee staat dat zij naar onze opvatting (*credamus*) de oorspronkelijke en integrale substantie (*genuinam et integram substantiam*) van het eucharistisch mysterie niet bewaard hebben, vooral (*praesertim*) door het ontbreken van het wijdingssacrament. Deze bijzin, waarin het concilie het standpunt van een belangrijke minderheid honoreert, is zeer geladen. Het woord *credamus* wijst op een opvatting van het concilie, niet op een geloofsuitspraak – wij kunnen niet belijden wat anderen in geloof houden – of op een vaststelling van feiten. Door over de substantie (*substantiam*) van het eucharistisch mysterie te spreken (in plaats van *plenam realitatem Eucharistiae*) wilde het concilie een concentratie op *realis praesentia* en transsubstantiatie vermijden en een meer comprensieve, en daarmee kwalitatieve benadering open houden.⁸ Hoofdbezwaar is toch de vraag hoe het zit met het ambt in de kerken en kerkelijke gemeenschappen in het Westen, in het midden latend of het roemruchte *defectus* betekent dat het naar katholieke opvatting bij hen ontbreekt of gebrekkig vorm krijgt in het licht van de intrinsieke verbondenheid van ambt en Eucharistie.

Deze geladen zin uit *Unitatis redintegratio* illustreert het vernieuwingsbeginsel van Vaticanum II. Het concilie weegt het vieren van de Maaltijd van de Heer in de andere kerken

⁶ Vgl. O.H. Pesch, *Das Zweite Vatikanische Konzil (1962-1965), Vorgeschichte, Verlauf, Ergebnisse, Nachgeschichte*, Würzburg 1994², 149-150. Vgl. W. Kasper, ‘Le Décret sur l’œcuménisme: une relecture, 40 ans plus tard’, in *La documentation catholique* 101 (2004) 1059: ‘Je n’ai pas l’intention de retracer ici la genèse mouvementée d’*Unitatis redintegratio*, par laquelle fut finalement abandonnée la vision restreinte de l’Église de la Contre-Réforme et de l’Église tridentine, et fut promu non pas un “modernisme” mais un retour à la tradition biblique, patristique, et à la tradition du Haut Moyen Âge, qui a permis une compréhension nouvelle et plus limpide de la nature de l’Église.’

⁷ *Summam Theologiae*, 73, a.4. Aan deze passage wordt herinnerd in de Lineamenta van de komende algemene vergadering van de Bisschoppensynode; zie *The Eucharist, Source and Summit of the Life and Mission of the Church*, Vatican City 2004, nr. 15. Vgl. T. van Eijk, *Teken van aanwezigheid, Een katholieke ecclesiologie in oecumenisch perspectief*, Zoetermeer 2000, 260-261.

⁸ AS III, VII, 694-697.

en herkent daarin eerbiedwaardige traditie. Dat betekent voor haar vernieuwing. Het zet datgene waartegen de Rooms-Katholieke Kerk aanloopt bij andere kerken en kerkelijke gemeenschappen, in perspectief. Zonder oecumenische ontmoeting met die andere kerken is vernieuwing van de Kerk niet mogelijk, zoals ook oecumene niet mogelijk is zonder vernieuwing en hervorming van de Kerk (UR 6). Zoiets is altijd wederkerig. Ontmoeting met de ander en zelfonderzoek gaan gelijk op. Zodra wij vernieuwing alleen van de ander verwachten, begeven wij ons buiten de kaders van het decreet over het oecumenisme. Dat geldt in elk geval voor ons katholieken en waarom ook niet voor protestanten. Als wij alleen maar verandering verwachten van anderen of alleen maar aan hen eisen stellen, is het überhaupt de vraag of wij wel aan oecumene doen.